

1870–1918-YILLARDA ANGLIYADA IJTIMOY O‘ZGARISHLAR, SIYOSIY JARAYONLAR VA TA’LIM TIZIMI MODERNIZATSIYASI

Sheraliyeva Xayriniso Abdurahmat qizi, Termiz davlat Pedagogika

instituti Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti Tarix ta’limi yo‘nalishi 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20679455>

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1870–1918-yillarda Angliyada ijtimoiy o‘zgarishlar, siyosiy jarayonlar va ta’lim tizimi modernizatsiyasi yoritilgan. Tadqiqotda sanoatlashuv va urbanizatsiya jarayonlari natijasida yuzaga kelgan yangi ijtimoiy tuzilma, ishchilar sinfining shakllanishi hamda kasaba uyushmalarining faollashuvi tahlil qilingan. Shuningdek, siyosiy hayotda parlament demokratiyasining rivojlanishi, konservator va liberallar o‘rtasidagi kurash, ayollar huquqlari uchun harakat hamda Emmeline Pankhurst boshchiligidagi sufragetkalar faoliyati alohida ko‘rib chiqilgan. Ta’lim tizimining modernizatsiyasi va savodxonlik darajasining oshishi tahlil etilgan. Umuman olganda, ushbu davr Angliyada ijtimoiy, siyosiy va ta’limiy islohotlar orqali modern jamiyat shakllanishida muhim bosqich bo‘lgan.

Kalit so‘zlar: sanoatlashuv, urbanizatsiya, ishchilar sinfi, kasaba uyushmalari, ayollar huquqlari, sufragetkalar harakati, Emmeline Pankhurst, ta’lim qonunlari, Elementary Education, konservator, Women's Social and Political Union (WSPU), savodxonlik, Balfour qonuni, World War I, Fisher qonuni.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Angliya dunyoning eng rivojlangan davlatlaridan biri sifatida xalqaro maydonda muhim o‘rin egalladi. 1870–1918-yillar oralig‘i mamlakat tarixida sanoat, iqtisodiyot, siyosat va ijtimoiy hayotning jadal rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Bu davrda Angliya o‘zining sanoat qudratini mustahkamlab, jahon bozorida yetakchi mavqei saqlab qolishga intildi. Shu bilan birga, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasida ham muhim o‘zgarishlar yuz berdi, yangi ijtimoiy qatlamlar shakllandi va aholining turmush darajasida sezilarli siljishlar kuzatildi. Mazkur davr Angliya tarixida urbanizatsiya jarayonining kuchayishi, yirik sanoat markazlarining rivojlanishi va transport tizimining takomillashuvi bilan ajralib turadi. Sanoat ishlab chiqarishining o‘ssishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qilgan bo‘lsa-da, ishchilar sinfi hayotida qator muammolar ham mavjud edi. Shu sababli mehnat sharoitlarini yaxshilash, ish haqlarini oshirish va ijtimoiy himoyani kuchaytirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirildi. Siyosiy jihatdan esa Angliya parlament demokratiyasining rivojlanishi, saylov tizimining takomillashuvi va fuqarolarning siyosiy huquqlarining kengayishi bilan tavsiflanadi. Bu davrda konservatorlar va liberallar o‘rtasidagi siyosiy kurash mamlakat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo‘ldi. Shuningdek, ayollar huquqlari uchun kurash, kasaba uyushmalari harakatining faollashuvi va yangi siyosiy kuchlarning maydonga chiqishi jamiyat hayotida muhim o‘rin tutdi. 1870–1918-yillar oralig‘ida Angliya jamiyati sanoatlashtirish va urbanizatsiya jarayonlari ta’sirida sezilarli o‘zgarishlarni boshdan kechirdi. XIX asrning oxiriga kelib mamlakat dunyoning eng yirik sanoat markazlaridan biriga aylandi. Natijada qishloqlardan shaharlarga ko‘chish kuchaydi va ishchilar sinfining soni ortdi.

Mazkur davrda mehnat sharoitlarini yaxshilash va ishchilarning huquqlarini himoya qilish maqsadida kasaba uyushmalari faoliyati kengaydi. Ishchilar harakati natijasida ish vaqti qisqartirildi, bolalar mehnatini cheklovchi qonunlar qabul qilindi hamda mehnat muhofazasiga oid islohotlar amalga oshirildi. Ayollarning jamiyatdagi o‘rni ham sezilarli darajada o‘zgardi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida ayollarga saylov huquqini berish uchun kurash olib borgan sufragistlar

harakati kuchaydi. Ayniqsa, Emmeline Pankhurst boshchiligidagi harakat ayollar huquqlari masalasini milliy siyosat markaziga olib chiqdi. Emmeline Pankhurst 1858-yil 15-iyulda Manchester shahrida tug‘ilgan. U Buyuk Britaniyada ayollarning siyosiy huquqlari uchun kurashgan eng mashhur jamoat arboblardan biri hisoblanadi. Yoshligidan ijtimoiy tenglik g‘oyalariga qiziqqan Pankhurst keyinchalik ayollarga saylov huquqini berish harakatining yetakchisiga aylandi. 1903-yilda u Women's Social and Political Union (WSPU) tashkilotiga asos soldi. Ushbu tashkilot ayollarning saylov huquqini qo‘lga kiritish uchun faol kurash olib bordi. Pankhurst o‘z faoliyati davomida bir necha marta qamoqqa olingan bo‘lsa-da, o‘z maqsadidan voz kechmadi. Uning sa‘y-harakatlari natijasida Buyuk Britaniyada ayollarning siyosiy huquqlarini kengaytirish yo‘lida muhim yutuqlarga erishildi.

Ta‘lim tizimida ham muhim o‘zgarishlar yuz berdi. 1870-yildagi Elementary Education Act boshlang‘ich ta‘limni kengaytirishga xizmat qildi va savodxonlik darajasining oshishiga sabab bo‘ldi. XX asr boshlariga kelib aholi orasida savodxonlik ancha yuqori darajaga yetdi. 1880-yilda qabul qilingan qonunga ko‘ra, 5 yoshdan 10 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun maktabga qatnash majburiy etib belgilandi. Natijada maktab o‘quvchilari soni keskin ortdi va savodsizlik darajasi kamaydi.² 1891-yildan boshlab esa boshlang‘ich ta‘lim bepul bo‘lib, kam ta‘minlangan oilalar farzandlari ham ta‘lim olish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. 1902-yilda qabul qilingan Education Act 1902 (Balfour qonuni) ta‘lim boshqaruvini qayta tashkil etdi. Maktab kengashlari tugatilib, ularning vazifalari mahalliy ta‘lim organlariga topshirildi. Shuningdek, o‘rta ta‘lim va texnik ta‘limni rivojlantirish uchun qo‘shimcha mablag‘lar ajratildi. 1914-yilda boshlangan World War I Angliya ijtimoiy hayotiga katta ta‘sir ko‘rsatdi. Erkaklarning katta qismi frontga safarbar etilganligi sababli ayollar sanoat korxonalarini va davlat muassasalarida faol ishlay boshladilar. Bu holat ayollarning iqtisodiy va ijtimoiy mavqeiini mustahkamladi hamda urushdan keyingi davrda siyosiy huquqlarining kengayishiga zamin yaratdi.⁵ 1918-yilda esa Education Act 1918 (Fisher qonuni) qabul qilinib, maktabni tark etish yoshi 14 yoshga ko‘tarildi. Qonun yoshlarning ta‘lim olish imkoniyatlarini kengaytirib, maktabdan keyingi ta‘limni rivojlantirishni ham nazarda tutdi. Mazkur qonunlar natijasida 1918-yilga kelib Angliyada savodxonlik darajasi ancha yuqori ko‘rsatkichga erishdi, ta‘lim tizimi esa davlatning muhim ijtimoiy institutlaridan biriga aylandi.

1870–1918-yillar oralig‘ida Angliya tarixida chuqur ijtimoiy, siyosiy va ta‘limiy o‘zgarishlar yuz berdi. Sanoatlashuv va urbanizatsiya jarayonlari jamiyatning yangi ijtimoiy tuzilmasini shakllantirib, ishchilar sinfi va ularning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan kasaba uyushmalari harakatini kuchaytirdi. Siyosiy hayotda parlament demokratiyasining mustahkamlanishi, ayollar huquqlari uchun kurash va sufragetkalar harakatining faollashuvi jamiyatning demokratik rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi. Ta‘lim sohasida qabul qilingan 1870, 1880, 1891, 1902 va 1918-yillardagi muhim qonunlar natijasida boshlang‘ich ta‘lim kengaytirildi, majburiy va bepul ta‘lim tizimi shakllandi hamda savodxonlik darajasi sezilarli darajada oshdi. Ayniqsa, Birinchi jahon urushi davri ayollarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlab, keyingi ijtimoiy-siyosiy islohotlar uchun zamin yaratdi.

References:

1. Eric Hobsbawm, *The Age of Empire, 1875–1914*, London, 1987, 45–52-betlar.
2. Martin Pugh, *The March of the Women*, Oxford University Press, 2000, 98–112-betlar.
3. Martin Pugh. *The March of the Women: A Revisionist Analysis of the Campaign for Women's Suffrage, 1866–1914*. Oxford: Oxford University Press, 2000. – B. 165–180.
4. G. M. Trevelyan, *English Social History*, London, 1944, 556–563-betlar.
5. G. M. Trevelyan, *English Social History*, London, 1944. – B. 560–563.

6. Roy Lowe, A Century of Education. London: Routledge, 2007. – B. 21–25.
7. Roy Lowe, A Century of Education. – B. 30–34.